

Daugiabalsis Vėlinių vėjas

Vėlinių dieną paprastai būna didelis vėjas. Didelis – nebūtinai stiprus, galingas, brutaliai verčiantis medžius, keliantis baimę; veikiau – balsingas, daugiabalsis, paslaptingas lyg Eolo arfa, lyg nežinoma kalba dainuojamas senovinis eilėraštis.

Seniau, prieš gerus dvidešimt metų, kai dar nebuvo žvakių stiklo indeliuose, daugiabalsis vėjas keldavo daug rūpesčių – jis užgesindavo ilgas, į kapų žemę susmaigstytas žvakes, na, nebent joms būdavo padaromas savotiškas gaubtas iš celofano, bet ir šie gaubtai neretai neišlaikydavo vėjo gūsių, o dažnai ir liepsna juos pagaudavo...

Vėlinių vėjas – tartum mirusiųjų dainavimas, išėjusiųjų balsas, vėlių kalba. Jo chorėju ir jambu, ryškiai pabrėžta nežemiško sakinio ritmika byloja mums išėjusieji, o mes žvakių liepsnelėmis, šįsyk saugiai plevenančiomis po stiklo gaubteliais, bandome jiems atsakyti – ši ugnies ir vėjo kalba, tegu ir skiriama dirbtinio gaubto sienelės, veikiausiai yra vienas iškalbingiausių mūsų senosios kultūros ženklų, gimęs tegu ir pagoniškos tamsos gelmėje, tačiau slepiąs stebėtinai gilų vilties ir Dievo ilgesį.

Ypatingai švarus, kiek asketiškas, neperkrautas muzikinėmis kompozicijos imantrybėmis Vėlinių vėjas – medžių šakos, regis, tamtyč numetė lapus, kad švariau išgrotų natas, be krinolinų, be vėduoklių, be puošnių klosčių šiugždesio, be kvapnių nosinaičių plastėjimo. Jis kitaip ir vėliavas plaka – rūščiau ir sausiau, nes juk ir vėliavos susijusios su žodžiu „vėlė“, mūsų protėviai su vėliava į mūsų eidavo kaip su nematoma vėlių kariauna, su slaptuoju ginklu, su ypatinguoju būriu. Vėlinių vėliavos prabyla į mus išėjusiųjų balsais, bet jie neragina mūsų kautis, mirti, lieti savo ir kitų kraują, – jie kviečia mus gyventi ir nepamiršti, kad gyvename.

„Žemės laikas kaip Vėlinių žvakė“, – rašė poetas Jonas Strielkūnas, išėjęs į vėlių pasaulį šiomet, gegužės mėnesį. Išėjo daugelis kitų, kūrusių gyvenimą. Vėlinių vėjas – ne tik mūsų pasaulio, bet ir kosminis vėjas, kuriame be jį pripildančių mūsų mirusiųjų balsų gali išgirsti ir nežemiškų intonacijų, kurios rūstų minorą nuskaidrina šviesios esaties džiaugsmu.

Siaučiant Eolo arfai, degs ant kapų saugios žvakių liepsnelės. Ant prašmatnių, papuoštų gėlėmis ir paminklais jos atrodys dar saugesnės, ne viena bus spalvoto stiklo, ant benamių, nežinomųjų ir pamirštųjų kauburių švies pigesnės, ne stiklo, o plastiko gaubteliuose, bet tik ar plastikas šiuo atveju neatrodys tauresnis, o paprasta žolė – minkštesnė ir mielesnė vėjui paglostyti, nei bekvapių chrizantemų kūgiai.

Degs daug žvakelių – ir visai nesvarbu, kam jos skirtos, kokiam konkrečiam mirusiajam, juk visos liepsnelės skirtos vėjui, daugiabalsiam Vėlinių vėjui.

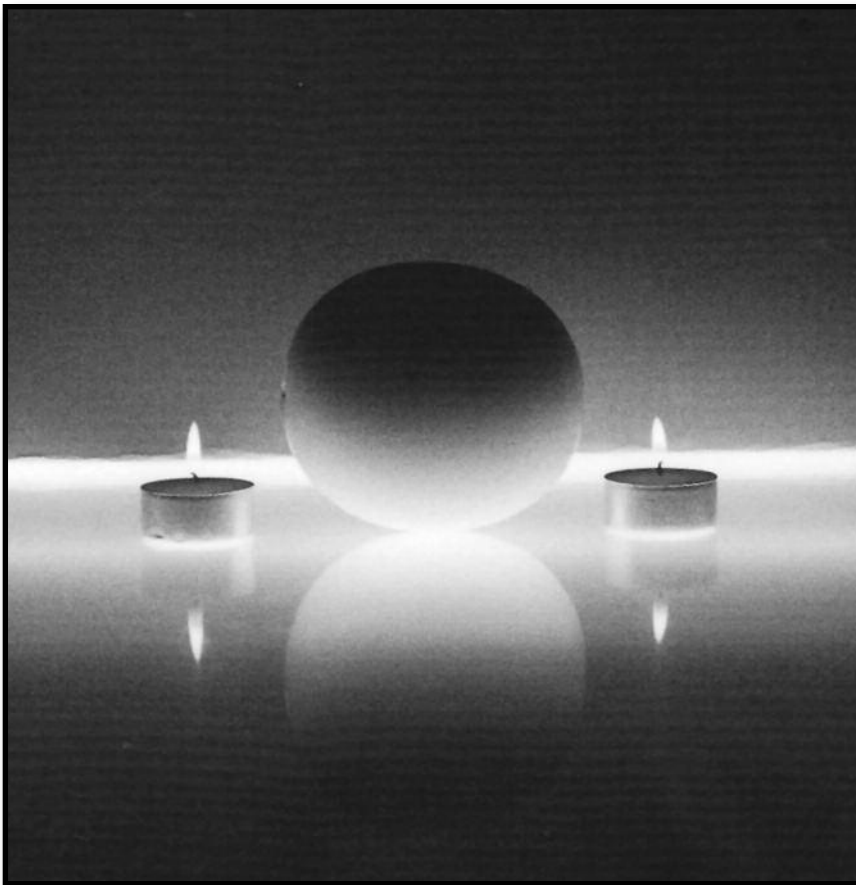
Ir mano mirusiųjų, ir jūsų mirusiųjų liepsnelės, žvakelės, uždegtos ne tik išėjusiems poetams, rašytojams, dailininkams, bet galbūt ir jų kūriniams – rūstų chorą giedantis vėjas turbūt to nežino, bet nujaučia, ir mes tik nuojauta galime jam pasakyti – kurčia yra mūsų valdžia ir valstybė gyviesiems ir mirusiems, tik geliantį akis chrizantemų baltumą jų akis dar regi, kaip sniegą, kuriuo bus užkloti ir po kuriuo ne tik nieko nebegirdės, bet ir nebematys, vėjas ir ugnis, kaip ir dabar, siaus virš jų, kaip eilėraštis, kaip išbarstyti jo skiemenys.

Renata Šerelytė

Kitame numeryje:

- Ilgasis sąrašas: Juditos Vaičiūnaitės „Mabre viešbutis“.
- Lidijos Šimkutės vakaras Vilniuje.
- Dar sykį – apie bibliofiliją.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Vėtrė Antanavičiūtė. Fantazija (3), 1998.

ŠIAURINIO DANGAUS ILIUZIJA

Vienąkart
Aš kaip lapkričio medis
Nusimesiu visus lapus:
Neapykantą ir džiaugsmą,
Sielvartą ir miražą,
Baimę ir valią, –
Ir nuogu ilgesiu
Lyg pirmu riksmu,
Su kuriuo žmogus į pasaulį ateina,
Nupiešiu
Santūriam šiauriniam dangui
Lyg pilkam pirmapradžiam granite, –
Nupiešiu
Skrendantį paukštį.
Ir šimtu savo šakų ir šakelių,
Aitrių ir suaižytų,
Apkabinsiu
Kaip lapkričio vėją
Savo gyvenimą.

Janina Degutytė

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Renata Šerelytė. Daugiabalsis Vėlinių vėjas.
- 2-as psl. Prisiminimai apie Julijų Šmulkštį.
- 3-as psl. Ieva Toleikytė. Žalieji kambariai.
- 4-as psl. Romualdas Kriaučiūnas. Viena knyga penkioms progoms.
- 6-as psl. Stanislovas Abromavičius. Vargonininkas.
- 7-as psl. Anelė Butkuvienė. Muziejininkė.

57-ame „Santaros-Šviesos” suvažiavime, kuris įvyko š. m. rugsėjo 10–12 dienomis Lietuvių dailės muziejuje, Pasaulio lietuvių centre, Lemonte (IL), prisiminimais apie bandžio 12 dieną į Amžinybę išėjusį profesorių Julijų Šmulkštį, vieną iš Amerikos lietuvių studentų sąjungos, „Santaros” įkūrėjų, pasidalijo Horstas Žibas ir Zenonas Rekašius.

Prisiminimai apie Julijų Šmulkštį

Horstas Žibas

Julijų pirmą kartą sutikau 1954 metais Lietuvių studentų sąjungos suvažiavime. Ką tik buvau grįžęs iš Tolimųjų Rytų, atlikęs karo tarnybą. Nebeatsimenu mūsų pokalbio detalių, bet žinau, kad kalbėjome apie komunizmo įtaką Azijoje ir Amerikos pagalbą Korėjoje, kur ir man teko tarnauti. Apgailėjome, kad Rytų Europa buvo palikta sovietų įtakoje ir liko okupuota. Juokaudami aptarėme himnus tų valstybių, kurios bandė pavergti kitas tautas, svarbiausia – Sovietų Sąjungą ir Vokietiją. Pasirodė, kad abu žinojome žodžius ir juos analizavome. Prisiminėme, kad dar būdami Lietuvoje kartodavome eilėraštį, pasklidusį po gimnaziją, kuris baigėsi žodžiais: „viens raudonas kaip šėtonas, kitas rudas kaip šuva.” Šį pokalbį prisimindavome daug kartų per mūsų pažinties ir vėliau draugystės susitikimus.

Vėliau mūsų veikloje mus siejo dar vienas faktas. Abudu papuolėme į Vytauto Kavolio nemalonę, nes neatsakinėjome į jo korespondenciją, kuri susidėjo iš dviejų eilučių laiškų, sukarpytų puslapių siaurų „štrypų” ir kuriuose gaudavome barti už neatliktą darbą. Prieš keletą dienų kalbėjau su Zenonu Rekašiumi, kuris man paaiškino ir tuo pačiu mane nuramino, kad Kavolio nemalonė buvo taikoma visiems Santaros dalyviams ir todėl buvo visiems žinoma. Atvirai pasakius, nebuvai geras santarietis, jeigu tų laiškų nebuvai gavęs.

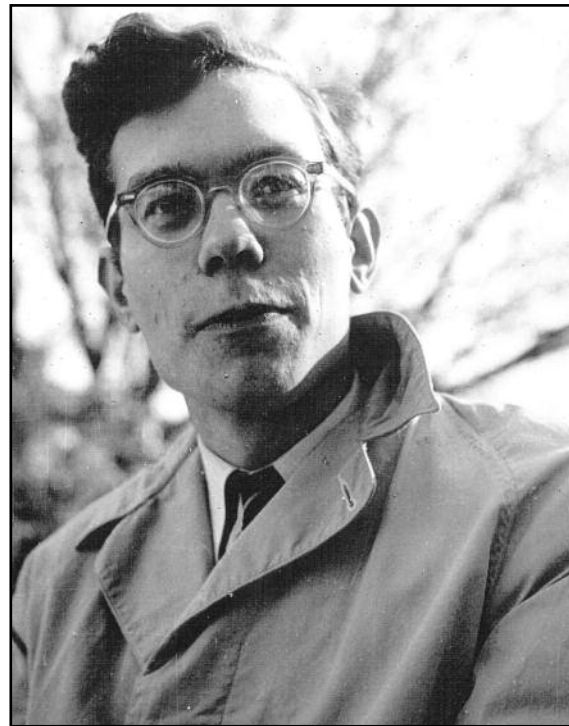
Julius nebijojo būti kitoks. Tai įrodo ir šis faktas. Julius buvo tikras amerikietis demokratas. Tai laikais retas iš mūsų buvome demokratai jau vien ir todėl, kad prezidentas Rooseveltas paliko Rytų Europą sovietų valiai. Julius žiūrėjo į ateitį ir nežiūrėjo atgal. Tai buvo viena iš jo stiprybių. Iš dabartinės perspektyvos jis buvo teisus.

Turbūt vienas iš jo tikrai vertingų ir naudingų

talentų buvo tai, kad jis karštus ginčus mokėjo paversti naudingomis diskusijomis. Štai pora man žinomų pavyzdžių. Man dirbant Prezidentūroje kaip konsultantui, teko naudotis Juliaus raštine. Jis tuo laiku buvo išvažiavęs. Paskambino Emanuelio Zingerio administratorė, ieškodama Juliaus. Sužinojo, kad Juliaus nėra, pradėjome šnekėti. Ji man išaiškino, kiek Julius padėjo siekiant suartinti lietuvių ir Lietuvos žydų bendruomenes. Jos įsitikinimu, niekas kitas to nebūtų taip gerai padaręs. Iš to pokalbio pasidarė aišku, kad Juliaus talentas buvo ne tik tolerancija ir žmoniškumas, bet ir mokėjimas tuos charakterio bruožus paversti naudingais diskusijos įrankiais, kurie buvo svarbūs atkuriant Lietuvos Respubliką. Jis sugebėjo duoti žydams pasitikėjimą, kurį jie buvo praradę karo metais.

Kitas to talento pavyzdys. Lietuvos televizijoje buvo pokalbių programa, lukštenanti Lietuvos kasdienybę. Vienoje programoje naujo laikraščio „Lietuvos žinios”, kuris turėjo bulvarinį atspalvį, redaktorius bandė aiškinti, kodėl jo laikraštyje buvo spausdinama informacija, kuri buvo ne tik neteisinga, bet atsidavė paprastais gatviniais „pletkais”. Raimundas Mieželis atstovavo Prezidentūrai ir turėjo visus faktus. Julius dalyvavo šioje diskusijoje kaip Prezidentūros atstovas. Pokalbiui įkaitus ir artėjant prie ginčų lygio, Julius visiems išaiškino, kaip jų pokalbis skamba iš šalies ir iš to ginčo sugebėjo nuvesti prie diskusijų. Kaip jis tą padarė, man dar ir šiandien ne visai aišku, nors tikrai norėjau tai suprasti. Bet diskusijų pabaigoje buvo prieita prie visiems suprantamų išvadų.

Tikiu, kad šie pavyzdžiai padeda suprasti, koki įnašą Julius padarė ne tik asmeniškai, bet ir krašto atstatymo darbe. Jis buvo klasikinis draugo pavyz-

Julius Šmulkštys, 1955 metai. L. Kaupo archyvas

dys. Nors ir nedažnai tekdavo susitikti, tik pradėję kalbėti jausdavomės taip, lyg būtume matęsi prieš porą dienų. Mano patyrimu tai – tikras draugystės požymis.

Juliaus netektis paliko spragą mano asmeniniame ir mūsų visuomeniniame gyvenime. Manau, kad jos bus neįmanoma užpildyti. Jo profesinis darbas buvo aukšto lygio, iš pradžių jo studijų srityje, vėliau – universiteto organizacinėje struktūroje. Bet jo kantrybė, žmonių supratimas, aiškus ir logiškas galvojimas ir jo mokėjimas tą galvojimą išreikšti ir išaiškinti kitiems buvo retenybė, kuri pasitaiko nedažnai. Įdomu ir tai, kad tokie talentai kartais žmones atbaido ir net supykdo. Per visus tuos metus ir išeivijoje, ir Lietuvoje neradau nė vieno žmogaus, kuris apie Julijų kalbėtų ką nors blogo, net kai tie žmonės nesutiko su Juliaus nuomone. Manau, kad šitoji jo charakterio ir asmens pusė jam davė galimybę „daryti taiką” tarp asmenų ir nuomonių. Manau, kad didžiausias komplimentas, kurį jam galime pasakyti, yra tai, kad jis buvo tikras inteligentas. □

Julius Šmulkštys ir studentų „Santara”

Zenonas Rekašius

Su Juliumi artimiau susipažinau 1954 metais „Tabor Farmos” vasarvietėje, kur mes, Nepriklausomų studentų sąjūdis, tuokart įsteigėme studentų „Santara”. Ir jis, ir aš buvome išrinkti į „Santaros” centro valdybą. Aš tuo metu priklausiau tautininkams, Julius buvo laikomas liaudininkams artimu žmogumi, todėl kiti santariečiai juokavo, jog aš turiu žiūrėti, kad Julius nenutemptų „Santaros” pas liaudininkus, o jis – kad aš nepaversčiau „Santaros” tautininkų klubu. Dar daugiau: „Santara” užsimojo sutaisyti šias dvi politines partijas ir paversti jas atsvara išeivijoje vyraujančiai klerikalinei ideologijai.

Dabartiniais lietuvių studentams, ko gero, nelabai aišku, nei kas tie liaudininkai, nei kas tie tautininkai, nei kodėl mus gąsdino klerikalizmas. Todėl trumpai. Liaudininkai – tai Kazio Griniaus šalininkų partija. Prezidentą K. Grinių 1926 metais nuvertė Antano Smetonos šalininkai tautininkai.

Klerikalizmas – religijos naudojimas politiniams tikslams. Išeivijoje 1947 m. pasirodęs Vinco Ramono romanas „Kryžiai” laikytinas savotišku lietuviškojo klerikalizmo manifestu. Jo vedamoji mintis: arba į Maskvą, arba į Romą, trečio kelio nėra. Tai reiškia, kad kiekvienam anksčiau ar vėliau teks pasirinkti arba katalikybę, arba komunizmą, trečio pasirinkimo nėra. Manau, kad šis religinės netolerancijos manifestas paskatino dar Vokietijoje pabėgėlių stovyklose, gyvenančius lietuvių studentus steigti „Šviesos” sambūrį. Jo veikla, deja, išblėso, dėl masinės emigracijos iš pabėgėlių stovyklų Vokietijoje ir užjūrio kraštus.

Mums, daliai tuometinės JAV gyvenančių lietuvių studentijos, toks „Kryžių” požiūris atrodė ir neįprastinas, ir klaidingas, ypač gyvenant krašte, kur bažnyčia yra atskirta nuo valstybės ir nė viena religija neturi privilegijuotos padėties. Mums atrodė priimtinesnis sekuliarizuotos visuomenės modelis ir li-

berali pasaulėžiūra. „Kryžių” šalininkų reakcija į tokį mūsų pasirinkimą buvo bekompromisė: nėra ir negali būti jokios laisvės rinktis tarp klaidos ir tiesos!

„Kryžių” požiūrio klaidingumą ryškiausiai parodo tuo metu išeivijos politinėje vadovybėje vykę ginčai. Vyriausiąją Lietuvos išlaisvinimo komitetą (VLIK’ą) sudarė 10 politinių grupių: penkios „katalikiškos” ir penkios „nekatalikiškos” (laicistinės). Savė katalikiškomis laikkančios politinės grupuotės įrodinėjo, kad ir VLIK’e jų turėtų būti ne 5, o 8 atstovai, nes Lietuvoje gyvena 80 proc. katalikų. Tartum jau krikštas padaro kūdikį vienos kurios klerikalinės partijos nariu.

* * *

Mūsų tuometinės pastangos statyti lietuviškąjį liberalizmą ant liaudininkų ir tautininkų vienybės pagrindų net ir man pačiam šiandien atrodo šiek tiek naivios. Vaizdžiai kalbant, tai pastangos sujungti ugnį ir vandenį. Toks mūsų požiūris rėmėsi faktu, kad klerikalai abi grupes vadino laicistais (praktiškai šis terminas reiškė neklerikalus). Tačiau iš tikrųjų grupės labai skyrėsi. Liaudininkai buvo liberalios parlamentinės demokratijos šalininkai, ideologiškai panašūs į JAV demokratų. Tautininkai nebuvo liberalios demokratijos šalininkai. Perversmo keliu 1926 m. atėję į valdžią jie konkordatu su Vatikanu praktiškai katalikų bažnyčiai užtikrino valstybinės religijos padėtį (valstybės algos kunigams, privalomas tikybos mokymas, vien tik bažnytinė metrikacija, teisminė kunigų neliečiamybė). Už šias privilegijas bažnyčia draudė kunigams dalyvauti politinėje veikloje, nukreiptoje prieš autoritarinį tautininkų režimą.

Vis dėlto mes, anuometiniai studentai, lietuviškoje mokykloje buvome įpratinti galvoti ideologinėmis kategorijomis. Pirmasis išsivaduoti iš ideologinių

varžtų paragino Vytautas Kavolis, per diskusijas kartą pareiškęs, jog XIX amžius yra visų ideologijų kapiynas. Nežinau, kaip kitiems, bet man tai skambėjo ne visai įtikinamai.

Kai atsirado šiokios tokios ryšių su Lietuva galimybės, socialdemokratas prof. Steponas Kairys paleido į apyvaratą šūkį „Veidu į Lietuvą”, raginančiu palaikyti ryšius su okupuotu kraštu. Bet norint palaikyti ryšius su okupuotame krašte gyvenančia tauta būtų neįmanoma išvengti ir šiokių tokių ryšių su okupantu. O tai atrodė nepriimtina ideologiškai. Nors jau pačioje pradžioje apsisprendžiau už ryšius su anapus „geležinės uždangos” esančia tauta, vis dėlto kankino ir didelės abejonės. O gal čia tik dar viena sovietinė apgaulė, bandymas suskaldyti išeiviją, pripratinti ją prie minties, kad Lietuvos likimas – likti rusiškos komunistinės imperijos dalimi? Gal...

* * *

Nekantrus klausytojas turbūt jau stebisi, ką bendro šios mano subjektyvios pastabos turi su Juliumi Šmulkščiu. Prisimenu Juliaus paskaitą suvažiavime „Tabor Farmoje”, kur jis ramiai, šaltai, profesoriškai įrodinėjo, kad politikoje lemia ne ideologija, o pragmatika, ir kad pragmatinė politika nereiskia principų atsisąjėdijimą. Man ši Juliaus paskaita padėjo apsispręsti už pragmatinę „Veidu į Lietuvą” laikyseną. Tiesa, už pragmatinę ryšių su Lietuva laikyseną pasisakė ne tik santariečiai. Tačiau „Santara-Šviesa” buvo vienintelė organizacija, kuri aktyviai vykdė įvairius ryšių su Lietuva projektus ir buvo už tai ideologinės politikos šalininkų smerkiama. Manau, kad Juliaus mintys apie pragmatinę politiką padėjo susiformuoti ir tokiame bendrame organizacijos požiūriui. □

IEVA TOLEIKYTĖ ŽALIEJI KAMBARIAI

Ieva Toleikytė – jauniausioji ilgojo metų knygų sąrašo autorė (g. 1989 m.). 2008 m. baigė Vilniaus Šv. Kristoforo vidurinę mokyklą, dabar Vilniaus universitete studijuoja skandinavistiką (danų filologiją). Skelbiamas apsakymas „Žalieji kambariai“ – iš pirmosios leivos Toleikytės knygos, apsakymų rinkinio „Garstyčių namas“.

Dažnai sapnuoju Dalamakų vasarnamį ir žaliąjį kambarį. Prabundu keistai laiminga ir einu į lauką, vaikštau žibintų šviesoje skendinčiomis oranžinėmis gatvėmis ir įsivaizduoju, kaip rytoj sena juoda mašina atvažiuos dėdė Augustas ir pasiims mane. Miestas liks toli už mūsų nugarų, o už lango lėks pievos, miškai, seni pakelių medžiai, visus juos žinau – du šimtai trylika uosių ir topolių.

Iki vasarnamio tik valanda kelio, bet joje – tiek daug, regis, važiuojant pro akis pralekia visi metai. Anksčiau dienas skaičiuodavau nuo rugpjūčio iki rugpjūčio, nieko kito taip nelaukdavau, kaip atostogų vasarnamyje, o kai pernai pavasarį išprotėjo tėvas, nerimavau, kad Dalamakai manęs nebepasikvies, nes turėčiau būti su mama.

Tebejaučiu dėdės mašinos salono kvapą. Jis rūkydavo storus cigarus ir klausydavo rokenrolo, pirštais mušdamas ritmą į pavara. Važiuodamas nemėgo kalbėtis, tad aš besidaužančia širdimi skaičiuodavau medžius, o į mano vešlius banguotus rudus plaukus gerdavosi brangių cigarų kvapas.

Mašina švelniai įsukdavo į klevų ūksmėje šešėliais ir šviesa mirguliuojantį kiemą. Ten jau laukdavo teta Elena, pusseserė Vijolė ir Kasparas. Teta buvo tikra gražuolė, visada pasipuošusi, plona gėlėta suknele, į įmantrų kuodą susuktais plaukais, žieduotom rankom, vos vos pasipudravusi švelnų baltą veidą. Mama sakydavo *ta snobė Elena*.

Vijolė buvo keliais metais už mane vyresnė, dabar jai turėtų būti devyniolika. Graži kaip ir mama, tačiau abi nemaloniai šaltos, – gal jos jautėsi sutvertos tauresniam, ypatingesniam, beveik mistiškam gyvenimui. Vijolė visada kažkur klaidžiojo mintyse, retai kalbėdavo. Ji dažniausiai šezone skaitydavo knygą, plaukiodavo tvenkinyje arba degindavosi nuoga už namo po obelimi.

Pusbrolis Kasparas kiekvieną kartą man atvažiavus apkabindavo stipriom rankom, įkvėpdavo mano rudų plaukų aromatą ir ištardavo: jis ir vėl rūkė.

* * *

Mano tėtis dirbo miesto bibliotekoje. Visi sako *jis buvo toks šiltas žmogus*. Jei turėdavau laisvą pamoką, eidavau pas jį į biblioteką. Tėtis duodavo man ką nors paskaityti. Kartais eilėraščių, kartais apsakymą, o kartais pastraipą iš romano, kol pernai pavasarį nutiko Tai. Buvo eilinė diena, grįžau namo iš mokyklos, pasišildžiau valgi, sėdėjau salone ir valgiau taukiniais pirštais, klausiausi muzikos, bet jutau, kad kažkas ne taip. Dar dabar prisiminus širdis nusirita į kulnus.

Išjungiu muziką, šluostausi rankas ir tada pakeliu akis į lubas. Mūsų buto lubos buvo labai aukštos, salone kabėjo senoviškas karnizas. Taigi pažvelgiau ir pamačiau – tėtis kabo ant to karnizo. Storom virvėm prisikabinęs prie lubų, susirietęs į kamuolį, jis šiek tiek siūbavo. Žiūrėdamas į mane blizgančiomis akimis, tarė:

– Vaike, nuo šiol būsiu voras.

Kai vakare grįžo mama, jis tebekabėjo. Mamą ištiko isterija, ji ėmė verkėti, gniaužyti rankas ir kažką nesuprantamo murmėti po nosimi. Po kokios valandos ji pasikvietė kaimyną, jie kartu ir nukabino tėtį. Jis skleidė į šnypūtimą panašius garsus, nesileido paguldomas į lovą ir miegojo ant grindų kampe.

Kitą dieną nutiko tas pats. Tai kartojosi visą savaitę, kol kartą grįžusi namo tėčio jau neberadau. Mama nenorėjo, kad matyčiau, kaip jį išvežė.

Larso Koue Mogenseno nuotr.

* * *

Dėdė Augustas buvo tėčio brolis dvynys. Kai pernai rugpjūtį jis atvažiavo manęs pasiimti, tarsi pirmą kartą pastebėjau, kokie jie panašūs. Visą kelią važiuojant verkiau. Mašinoje kaip visada skambėjo smagus rokenrolas, o dėdė rūkė storą cigarą. Jis nieko neskakė, išskyrus *taip, taip, taip...*

Vasarnamis – kaip kitas pasaulis. Prašmatnūs, senoviški baldai ir aš su Kasparu, šlapiais plaukais lakstantys po erdvius kambarius. Vakais, kai leisdavosi sutemos, važinėdavomės dviračiais. Vijolė niekada nenorėdavo važiuoti drauge. Būdavo, karštais minam miško keliuku ir staiga suvokiam, kad likom vieni, ji jau pasuko kažkur kitur.

Kasparas žinojo keisčiausių vietų. Miško glūdumoje augo nepaprastas gluosnis. Išdžiūvęs ir storas, su didele dreve kamiene. Nuo vaikystės žaisdavom tokį žaidimą: reikėdavo tūnoti dreveje tol, kol į ją įlisdavo kitas. Sakydavo *jei tikrai pasitiktum manimi, tai galėtum išbūti dreveje visą naktį*. Aš visada jo sulaukdavau.

Dreveje būdavo drėgna. Jei susikaupdavai, galėjai girdėti, kaip kirvarpos graužia medį. Tiesą pasakius, aš niekada nebijojau joje laukti Kasparo. Kartą ten prasėdėjau visą valandą, kol jis atėjo. Pusbrolis tada pasakė, kad laukti lauke yra žymiai baisiau.

* * *

Vasarnamyje buvo uždraustas kambarys, Dalamakai jį vadindavo žaliuoju. Nuo vaikystės žinojau, kad į jį negalima eiti. Dažnai spėliodavau, kas ten tokio jame gali būti, bet durys visada būdavo užrakintos. Mano laki vaizduotė sugalvodavo keisčiausių versijų, ko tik tame žaliame kambaryje nebūta... Klausiau ir tėčio, ir mamos, bet jie net nežiūrėjo į mane rimtai, sakė *tokio kambario nėra*.

Gal ir nėra, bet pernai vasarą tikrai buvo.

Tą vidurdienį Vijolė deginosi, o dėdė su teta darė vyšnių likerį. Buvo labai karšta diena, ir mes su Kasparu maudėmės gal šešis kartus. Nardėm tvenkinyje, kol kūnai atvėsdavo, tada lakstydavom po pievą, vėl sukaisdavom ir šokdavom nuo lieptelio į šaltą vandenį.

Išvargę lipom į viršų persirengti. Mūsų kambariai buvo greta, o žaliasis kambarys – koridoriaus gale. Nežinau, kodėl jis mane nusivedė būtent į jį. Galbūt manė, kad ten mūsų tikrai nieškos.

Šlapi, ant pečių užsimetę rankšluosčius, mes iš kažko juokėmės. Tą dieną abu buvom linksmi. Aš jau dariau savo kambario duris, kai jis be

žodžių čiupo mane už rankos ir nusivedė į koridoriaus galą, iš po kilimėlio paėmė raktą ir įsitraukė mane į žaliąjį kambarį. Bučiavomės liežuviais, įsirėmę į žalią sieną, kol iš apačios pasigirdo: Kasparai, kur pradingai.

Visą dieną vaikščiojau lyg apdususi. Tą vakarą dviračiais važinėjomės trise. Aš visa buvau sklidina žaliojo kambario. Tų medinių grindų, gėlių blizgančiais lapais, žolynų kvapo, gėlėtų užuolaidų, aksominio kilimo po šlapiomis pėdomis, švelniai dainuojančio vandens ir savo nuostabiausio pusbrolio, savo žaliojo kambario.

Kitą rytą elgėmės tarsi nieko nebūtų nutikę, vėl juokavome, važinėjomės dviese, bet naktimis jau nebegalėjau miegoti. Man atrodė, kad privalau vėl nueiti į tą kambarį, dabar jau žinojau, kur raktas. Vieną naktį neištvėriau.

Tyliai nuėjusi į koridoriaus galą, pakėliau kilimėlį, tačiau rakto nebuvo. Pagalvojau, kad Kasparas jį paslėpė kažkur kitur, bet dėl viso pikto švelniai pasukau rankeną. Durys – neužrakintos. Širdis daužėsi dar stipriau nei aną dieną. Kambaryje buvo tamsu, užuolaidos užtrauktos. Aš ne iš karto juos pamačiau.

Dėdė Augustas, teta Elena, pusseserė Vijolė ir pusbrolis Kasparas. Visi jie kabėjo palubėje. Šiurpas perbėgo mano nugarą, visą kūną surakino siaubas. Tamoje žibėjo tetos Elenos akys. Kūnai nejudėjo, jie visi kietai miegojo.

* * *

Ryte Kasparas surado mane dreveje. Jis nesuapratė, kad aš juos mačiau. Buvo ankstus rasotas rytas. Medyje tylu tylu, tik mano geriausias pusbrolis sunerimusi balsu – *jaučiau, jog būsi dreveje*.

Atostogosėjo į pabaigą, o aš kiekvieną naktį praverdavau žaliojo kambario duris ir žiūrėdavau į visą Dalamakų šeimą. Vėliau net įsidrąsinau juos miegančius paliesti. Tik reikėjo saugotis Vijolės, ji kartais apsimesdavo, kad miega, o vėlai naktį išslinkdavo iš namų.

Tą rugpjūtį vasarnamį palikau anksčiau nei visada. Tėtis bandė pasikabinti palatoje ant lempos, kaip kad buvo pasikabinęs dar namie. Liko kaboti.

* * *

Ji dažnai naktį sapnuoja Dalamakų vasarnamį ir žaliąjį kambarį. Sapnuoja, kad kabo ant lubų, o grindys regis lyg žalia aksominė pieva. Tada atsiduria savo sename bute, tėtis vėl kybo prisirišęs prie karnizo ir taria *vaike, nuo šiol būsiu voras*. Tėčio akys blizga, jis šypsosi. Ir ji atsako *gerai, tėti, gerai*.

Prabunda keistai laiminga savo naujoje metalinėje lovoje, žiūri į baltas lubas, grotuotą langą ir įsivaizduoja, kad eina į lauką ir vaikšto oranžinėje šviesoje skendinčiomis gatvėmis. Ir negali nesusijuokti, – tyliai į pagalvę, kad niekas neišgirstų. Jos juokas duslus, pridusintas. Aš kartais jį girdžiu. □

Ieva Toleikytė. Garstyčių namas: apsakymai. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 112 p. (PK – serija Pirmoji knyga).

Viena knyga penkioms progoms

ROMUALDAS KRIAUCIŪNAS

Venantas Mačėikus, vyriausias redaktorius sudarytojas. Obeliai. Kriaunos. Serijos „Lietuvos valsčiai“ 2-osios monografijos 2-oji papildyta laida. „Versmės leidykla“, Vilnius, 2009 m. Kietais viršeliais, 1 224 psl.

Mano kaime galvodavo – gerai, jeigu kas vienu šūviu du kiškius nušauna. Ši knyga skiriama net penkioms progoms: Lietuvos tūkstantmečiui (1009–2009), Lietuvos valstybės – Karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui (1253–2003), Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui (1918–2018), Obelių 500 metų jubiliejui (1509–2009) ir Kriaunų 500 metų jubiliejui (1505–2005). Pirmoji šios knygos laida pasirodė 1998 metais ir buvo „vos“ 865 puslapių apimties. Tają laidą jau buvau aprašęs („Draugas“, 1999.07.10). Po to teko ir pačius Obelius aplankyti. Obeliai ir Kriaunos yra šiaurės rytų Lietuvoje, netoli Rokiškio miesto ir Latvijos sienos.

Knygos metrikoje rašoma, kad papildytame leidinyje pateikiami naujai parašyti istorijos ir tautosakos skyriai. Istorijos skyriuje ypač daug dėmesio skiriama mokykloms, bibliotekoms, bendram kultūriniam gyvenimui. Knygoje detalios nagrinėjama Obelių, Kriaunų ir Aleksandravėlės bažnyčių istorija, architektūra bei menas. Nelieta pamirštos ir šio krašto tautinės mažumos – sentikiai, rusai ir žydai. Buvo papildyti ir kiti monografijos skyriai – etninės kultūros, gamtos ir kalbos. Knygoje gausu iliustracijų, žemėlapių, pateikiamos asmenvardžių (nurodyti 4 687 vienetai) ir vietovardžių (877 vienetai) rodyklės. Pabaigoje pridėta mokslinių darbų santrauka anglų kalba, o knygos pradžioje – turinys, taip pat išverstas į anglų kalbą. Knygos tiražas – 900 egzempliorių.

Ypatingai svarbu paminėti „Lietuvos valsčių“ seriją, „Versmės“ leidyklos pradėtą 1994 metais. Ši serija yra įtraukta į Lietuvos Tūkstantmečio programą. Remdamiesi prieinamais šaltiniais, kiekvieną serijos knygą rašo dideli autorių kolektyvai, iki 115 autorių. Tai Lietuvos istorikai, archeologai, etnologai, folklorininkai, kalbininkai, sociologai, gamtininkai, kraštotyrininkai, kraštiečiai ir kiti. Iš viso serijai jau yra rašę per 1 500 autorių. „Lietuvos valsčių“ serija – tai daugiatomis vienodos struktūros leidinys apie Lietuvos miestus ir miestelius, kaimus ir vienkiemus, apie jų apylinkių kraštovaizdžio raidą bei

Kriaunų istorijos muziejus.

istoriją nuo seniausių laikų iki mūsų dienų, kovas už Nepriklausomybę, apie tradicinę kultūrą, verslus, kalendorinius ir šeimos papročius, papročių teisę, liaudies išmintį, bažnyčias, įžymius asmenis, tarmių ir vietos šnektų ypatumus, tautosaką, tautines mažumas, jų papročius ir kt.”.

Pravartu pastebėti, kad Lietuvoje buvo 408 valsčiai, visi išvardyti knygoje. Leidėjai viliasi, kad užteks jėgų nors dalį numatytų knygų išleisti. Jie taip pat teigia, kad tai ne vieną dešimtmetį truksiantis didelis bei prasmingas darbas. Iki šiol jau išleista 20 tomų, iš viso apimančių 21 444 puslapius. Leidėjai kviečia kultūros ir kitas įstaigas, rajonų savivaldybes, aktyvius kraštiečius, mokslininkus, valstybininkus, rėmėjus telktis į šimtą metų „Lietuvos valsčių“ serijos rengėjų ir leidėjų būrį. Tai tikrai dėmesio vertas kvietimas. Norintys gauti daugiau informacijos kviečiami pasižiūrėti į monografijų skyrių internete www.versme.lt. Ten yra surašyta, kokius valsčius planuojama aprašyti ateityje. Taip pat galima kreiptis į projekto/leidyklos vadovą Petrą Jonušą el. paštu pj@l.lt arba telefonu +370 698 20707.

Monografija „Obeliai. Kriaunos“ suskirstyta į penkias pagrindines dalis: gamtą, istoriją, etninę kultūrą, kalbą ir tautosaką. Šiuos skyrius parašė apie šimtas autorių. Rašinių ilgis labai įvairus, nuo keleto iki keliasdešimties puslapių. Taip pat pateikiami žymesnių kraštiečių ir monografijos straipsnių autorių sąrašai.

Kai dirbamas toks kultūrinis darbas, anksčiau ar vėliau tenka susidurti su leidimo išlaidomis. Skyre-

lyje „Monografijų finansavimas“ primenama, kad išleidimas reikalauja didelių intelektualinių ir finansinių sanaudų. Pvz., vienai 1 000 puslapių viršijančiai sudėtingai monografijai parengti ir išleisti reikia daugiau nei 100 tūkstančių litų. Pardavus nekomercines knygas, į leidyklą sugrįžta tik apie 10 tūkstančių litų.

Pasigendama pačios valstybės atstovų valstybinio požiūrio ir atitinkamo parėmimo lėšomis. Ne kartą jau teko ir bylinėtis teismuose dėl kai kurių valstybinių konkursų rezultatų.

Aptariama knyga yra didelė (1 224 puslapiai), sunki (daugiau nei 3 kilogramai) ir plačios apimties (apie 100 autorių). Kad pajustumėi jos vertę, nereikia būtinai visko paeiliui ir iš karto skaityti. Galima pasmaliziuoti ir pasirinkti tai, kas tuo metu ypač įdomu ir arčiausia širdies. Jau buvau skaitęs pirmąją šios knygos laidą, tai su bendru turiniu jau buvau gana artimai susipažinęs. Dabar, antroje laidoje, ypač domėjausi pirmosios Nepriklausomos Lietuvos organizacijomis, Obelių žydais, kautynėmis Obelių šile, apygardos partizanų vadovybės žūtimi, laisvės kovos dalyviais, Kriaunų išsilaisvinimu iš sovietų valdžios, Lietuvos partizanų kovomis Latvijoje, prisiminimais apie tremtį, senolių pasakojimais. Knygoje pateikiama šimtai, o gal ir tūkstančiai pavardžių – mokinių, kaimų gyventojų, valdininkų ir t.t. Į jas tik akį užmečiau, bet ieškantiems savo šeimos šaknų tai gali būti labai naudinga informacija.

Mano nustebimui, įnikau skaityti apie žvejybą. Dėmesį patraukė ir puslapiai apie kaimo kryžius, kapines, laidotuvių papročius, namų šildymą ir baldus. Susidomėjau senovės tikėjimo liekanomis bei amatininkais. Nepamiršti ir ubagai, knygoje vadinami pavargėliais. „Prieš karą, A. Smetonos laikais, ateidavo Vaikutis, Labanoras, Kariauskas ir kiti ubagėliai. Jie būdavo gerai priimami, vaišinami ir apnakvindinami“ (1 065 psl.). Radau Sėlos krašto pavardes Obelių katalikų bažnyčios knygoje (1651–1914 metais). Kriaučiūno ten neradau, bet tą pavardę radau kitoje knygos vietoje – visoje Lietuvoje paplitusių pavardžių sąrašė. Sveikinu „Lietuvos valsčių“ serijoje garbingą vietą atradusiai monografijai „Obeliai. Kriaunos“. Atliktas tikrai milžiniškas darbas. Tai aukso aruodas ne tik kraštiečiams, bet visiems, besidominantiems šiomis vietovėmis. □

2009 m. naujai išleista ir papildyta monografija „Obeliai. Kriaunos“.

1998 m. išleista 2-oji „Lietuvos valsčių“ serijos monografija „Obeliai. Kriaunos“.

Obelių istorijos muziejus.

Gyvi Gyvojo glėbyje

KĘSTUTIS A. TRIMAKAS

Kęstučio A. Trimako eilėraščių knygos „Jis man dovanojo būti“ sutiktuvių proga spalio 10 d. Čiurlionio galerijoje Čikagoje buvo surengta jo paveikslų paroda. Čia spausdinamas jo įvadinis žodis.

„Giliai džiaugiuosi, kad galiu atvaizduoti ir mažo žiedo tapsmą, ir milžiniškus būties sūkurius. Džiaugiuosi, nes juose atrandu atspindžius Būties, kurios glėbyje jaukiai jaučiuos...“

Nuojautas išreiškiu ant drobės vaizdais, poezijoje – išvalgas žodžiais. Tapybos įrankiai – dažai: spalvos, siluetai, jų pozicija. Vaizdai gali reikšti išorę, bet gali reikšti ir mūsų pačių vidų: jausmus, troškimus, ilgesį, nuojautą...

Žiedo pažadas.

Vaizdas ir prasmė

Visiškai ar pusiau abstraktūs paveikslai lengvai apvaisinami prasme. Naudoti galima spalvų psichologiją: spalvos yra šiltos ar šaltos. Šiltosios (kaip geltona ir raudona) reiškia gyvybę ir visa, kas gyvybę palaiko: šviesa, šiluma, tiesa, meilė... Tamsios (kaip juoda ir daugelis spalvų su juodomis priemaišomis) reiškia merdėjimą, mirtį ir visa, kas veda į mirtį: tamsą, šaltį, melą, neapykantą. Vaizdo objektų pozicija, formos, dydis, skaičius taip pat turi savo reikšmę ir prasmę. Paveikslo pavadinimas gali būti vos užuomina, bet tokia, kuri veda į vaizde slypinčią prasmę – įkvepiančią ar iššaukiančią, šokiruojančią ar laiminančią.

„Gyvi Gyvojo glėbyje“

Mano tapybos kūrinių tema – „Gyvi Gyvojo glėbyje“. Tai trejopa, susilietusi tikrovė.

Gyvi. Mums suprantamiausi. Tai mes, žmonės. Kuo gi kitu mes galėtume būti labiau susidomėję? Paveiksluose mes pavaizduojami įvairiais objektais, visokiais siluetais – tokiais, kurie gal primena mums medį, debesį, pumpurą, žiedą ar kažkokį gyvį. Čia vėl dera prisiminti: gyvybė (ar gyvastingumas) išreiškiama šiltomis ir šviesiomis spalvomis – geltona, raudona, o gyvybės stoka – šaltomis ir tamsiomis spalvomis (šaltai mėlyna, blankiai ruda, pilkėjančiai krypstant į juodą spalvą). Gyvenimas, vystymasis išreiškiami judesį ar srovę primenančiais brūkšniais.

Gyvasis. Tai paslaptینگiausias. Jis yra viso,

kas gyva, Šaltinis, Kūrėjas. Kurdamas mus Jis gyvybę mums dovanoja. Tiesiogiai Jo negalima pavaizduoti. Jis yra už visko, kas gyva, ir visame, kas gyvybę palaiko, gaivina ir tobulina. Jis – už saulės (paveiksle „Saulė žadina bangas iš gelmių“), Jis yra kaitriai degančiame žaizdre (paveiksle „Gyvybės medis“). Tvėrėjo veikla vaizduojama ir „Liepsnoje“ (tarsi Senojo Testamento Mozės matytas degantis krūmas). Kūrėjas pajuntas, patiriamas visu tuo... Jis – absoliutus Gyvastingumas (Elan Vital).

Glėbys. Kaip paties Gyvojo, taip ir Jo glėbio tiesiogiai negalima pavaizduoti. Bet, kaip žmonės, visi esame glėbio jaukumą patyrę, tad vėl galime jį pajusti. Saulė, žaizdras, liepsna – žmogiškai patirto jaukumo užuominos. Lemiam glėbio reikšmė savotiškai pavaizduota „Klastingų akių kerėjime“: ant nudžiūvusių medžių kamienų matomos baimę keliančių vaiduoklių akys, bet fone rytmečio saulės šviesa (glėbio simbolis) vaiduoklius tuoj išblėsins.

* * *

Šios parodos paveikslai skirstomi į tris grupes.

Gyvybė. Pirmoje kūrinių grupėje bandau pavaizduoti pačią gyvybę... tokią, kokia ji yra: kaip ji prasidėjusi auga srovėm („Gyvybės medis“), puikuojasi įvairovė („Gyvųjų žaismas“), apdengia Žemės planetos paviršių („Žemės žalia lapija“) ir gali žadinti vaizduotę („Kitame pasaulyje“). „Gyvybės medyje“ atsiskleidžia judesio reikšmė: žaluma, kaip srovė, sklinda į viršų ir į plotį. Tuo tarpu „Žemės žalios lapijos“ paveiksle lapija yra taškuota, nes žiūrima į ją konkrečiai žemyn iš erdvės, ne istoriniu evoliucijos požiūriu.

Pro kliūtis ir pavojus. Pasaulyje yra ne tik gėrio, bet ir „išibrovusio“ blogio. Jame yra pavojų, rizikos, kliūčių, nuslydimų. Tai kovos laukas: būti ar nebūti; bandymų vieta („Kai žemė maišos su dangum“) nepaisant, kad ji dar tebėra Kūrėjo „glėbyje“, tačiau Jo glėbio įtaką pajunta tik tie, kurie jos geidžia ir nori („Erdvėje sklando noras“). Vaizdais rodoma gyvybę nuodijančio blogio grėsmė („Geluonies grėsmėje“), blogio baimė („Klastingų akių kerėjimas“), pavojus („Raudonoji jūra“), kliūtys gyviems klestėti („Pro kietą lukštą“) ir blogio baimė („Klastingų akių kerėjimas“): pastarojo paveikslo atvaizdavimas dvireikšmis: t. y., iš tikrųjų tai gal ne baisūs vaiduokliai, o tik sausi medžiai, kurie kadaise buvo gyvi, o dabar tik gąsdina žmones savo negyvais stagarais brėkštančio ryto fone.

Būties sūkurys.

Gyvybės medis.

Kūrėjo globojanti jėga gali būti gyvybiškai žadinanti: „Tebūnie šviesa!“ („Saulė žadina bangas iš gelmių“), skrendantį paukštį kelianti aukštytyn pro grėsmingus debesis („Skrydis erdvėje“) ar įžiebusi gyvybės ugnį, kuri iš dykumos sausų stagarų išaugina žalią medį („Gyvybės medis“).

Arti išsipildymo. Trečioje dalyje Gyvasis savo sukurtiems gyviesiems užtikrina galutinio gėrio išsipildymą. Jo pažadu reikia įsitikinti („Dangum plaukiančios svajos“). Įsitikinant gimsta viltis („Gimsta vaivorykštė“), kuri Mozei primena Dievo pažadą, kad nebebus pasaulį pražudančio tvano. Pažado tematika vystoma toliau („Žiedo pažadas“). Pažadas išsipildo – žiedas pražysta („Žiedas“). Toliau plėtojama kilimo, tobulėjimo, išsipildymo tema („Laiptai į laimę“), laukiant pažadėto gyvybės grąžinimo po mirties „Laukiant prisikėlimo“).

* * *

Parodos apžiūrėjimo metu žiūrovai įvairiai komentavo: pripažino daugelio paveikslų dramatiškumą, net audringumą, nors kai kuriuose buvo ir poilsio bei ramybės. Labiausiai mane sujaudino vieno vyro pastaba, kai išeidamas, pro mane pralinkdamas, pusbalsiu pasakė: „Ačiū už viltį...“

(Juoda-pilka-balta iliustracijos yra ribotos reprezentacijos paveikslų, kuriuose spalvos turi lemiančią reikšmę.) □

VARGONININKAS

STANISLOVAS ABROMAVIČIUS

Vargonininkas Ferdinandas Jonauskas (1903–1990), pagal kurio dienoraštį paruošti mūsų pasakojimai, savo darbą dirbo 30 parapijų, prie bažnytinių vargonų praleido 70 metų. Ne vieną dešimtmetį buvo kartu ir vietos mokyklų muzikos mokytoju. Gimęs Žemaičių Kalvarijoje, gyvenimo saulėlydį praleido Žasliuose (Kaišiadorių r.), kur mirė ir buvo palaidotas.

Kai susipažinome 1988 metais per Sąjūdžio renginius Kaišiadoryse, žmogus tuo metu jau sirgo, už darbus negaudavo jokios pensijos. Ėmiausi iniciatyvos tą klaidą ištaisyti, vaikščiojau pas valdininkus, ieškojau dokumentų ir įrodymų darbo stažui patvirtinti. Dideliam mūsų džiaugsmui, pastangos davė vaisius. Bet iki išėjimo į amžinybę bebuvo likę vos keli mėnesiai... Paskirtoji pensija jį džiugino ne tiek materialine prasme, o suvokimu, kad pagaliau jo darbas Tėvynėje buvo įvertintas.

Šiandien pasakojame apie nepriklausomos Lietuvos parapijos ir vargonininko gyvenimą.

IŠ VARGONININKO FERDINANDO JONAUSKO DIENORAŠČIO

Laižuva, 1926–1928 metai

Po tarnybos Lietuvos kariuomenėje grįžau į Žemaičių Kalvariją. Čia sužinojau, kad Laižuvos klebonas ieško vargonininko. Vieta gera, netoli Latvijos sienos, pro miestelį ejo geležinkelis į Mažeikius ir Rygą, gotikinė bažnyčia iš raudonų plytų 1896 m. pašventinta vyskupo Mečislovo Paliulionio. Apskciau Laižuvoje klebonavo kunigas ir rašytojas Juozas Tumas (Vaižgantas).

Laižuvoje gyvenau ir dirbau trejus metus. Vieta rami, Vadasties upė skyrė parapiją nuo Latvijos, žmonės žemaičiai, darbštūs. Būdavo ruošiami vakarai, dažniausiai daržinėse, nes mokyklų klasės netiko dėl to, kad juose buvo suolai, sudedamos pertvaros, o jas reikėdavo ardyti. Daržinėse viskas buvo paprasčiau. Pastatėm tada tris vaidinimus: Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės „Kuprotą oželį“, „Pinigėlius“, tragediją „Šventoji Cecilia“. Veikėme kartu su pradinių mokyklų mokytojais, geležinkeliečiais, policininkais, net žydais. Tuo metu Laižuvos klebonas buvo Mykolas Titas, aukštaitis nuo Biržų. Rodos, geras, teisingas, bet labai nervuotas ir pyko, kad per garsiai grojau vargonais.

Laižuvoje pavyzdžingai vadovavau chorui, mokiau naujų giesmių, repetavome ir liaudies dainas. Be pagrindinių pareigų bažnyčioje, dirbau ir vietos pradžios mokyklos mokytoju. Žinoma, kad 1898 m. valdinė pradžios mokykla buvo įkurta

naujame pastate. 1921 m. joje mokėsi 106 mokiniai. Mano pasakojamuoju metu joje buvo 6 mokytojai, vadovavo mokyklos vedėja Opulskaitė. Ji man pritarė, kai aš pradėjau vaikus mokytį „Plaukė žąsėlė“, „Du broliukai kunigai“, „Bijūnėlis“, „Kada noriu verkiu“. Atsimenu mokytojus Mariją Rudžiūtę, Angelę Strumilaite, Liutką, Penkauską, Mikaitę, Riundzevičiūtę. Bendravome su pavasarininkais.

Klebonas tvarkė ir 30 ha ūkį, jam padėjo giminės. Jis leido į mokslus savo brolio vaikus, pats nemėgdavo vaišinti ir barstyti pinigais. Man buvo dėmesingas, mokėjo padorią algą, atiduodavo sukalėdotą dalį. Bet kai gavau pasiūlymą dirbti Skaudvilėje, išvykau ten. Kol atsiradau Žeimelyje, vargonininkavau dar Kelmėje, Kriukuose (Joniškio apskr.).

Žeimelis, 1931–1932 metai

Šiaulių šv. Jurgio bažnyčioje sužinojau, kad Žeimelio (dabar Pakruojo r.) klebonas ieško vargonininko. Be to, vietos mokykla neturi muzikos mokytojo. Greitai nuvykau į Latvijos pasienį.

Nors miestelis ir nedidelis, bet gyveno daug žydų ir latvių, veikė jų mokyklos. Klebono Stasio Kurliandskio pastangomis (jis atvykdamas iš Rygos atsivežė mokytojus Valiušaičius ir įkurdino klebonijoje) buvo įsteigta lietuviška valdiška vidurinė mokykla. Švietimo ministerija direktoriumi paskyrė Balį Nainį, mokytoja panelę Katrę Zubkevičiūtę, kurie buvo baigę Kauno universitetą. Aš pradėjo dirbti muzikos mokytoju. (Žeimelio valdžios vidurinė mokykla atidaryta 1931 m. B. Nainys mokyklai vadovavo iki 1941 06 14 d., kai buvo ištremtas, mirė tremtyje 1942 m. Altajaus krašte. Jo dukterų iniciatyva 2001 m. 09 01 d. mokykloje buvo atidaryta paminklinė lenta Baliui Nainiui. – S. A. past.).

Iš pradžių buvo atidarytos dvi klasės, tačiau mokinių buvo apie du šimtus. Organizavau chorą, kuris dainavo ne tik mokykloje, bet ir sekmadieniais bažnyčioje per rytines pamaldas. Bažnytinis choras buvo išlavintas buvusio vargonininko Juozo Peželio (1907–1959). Nuo 1928 metų jis dėstė muziką ir dainavimą Žeimelio progimnazijoje, vargonininkavo ir vadovavo chorams. 1933 ir 1934 metais lankė vargonininkų kursus Kaune. 1936 Klaipėdoje baigė aukštesniųjų ir vidurinių mokyklų muzikos mokytojų kursus. 1938 m. Dainų šventei Klaipėdoje parengė Žeimelio jaunalietuvių 33 dalyvių chorą.

Miestelyje buvo dideli turgūs, į kuriuos atvykdavo žmonės ne tik iš aplinkinių vietovių, bet ir iš Latvijos. Aikštė prisipildydavo vežimų, restoranai, aludės buvo pilni žmonių.

Klebonas Stasys Kurliandskis buvo labai darbštus ir rūpestingas. Per savo vardines gegužės mėnesį sulaukdavo daug sveikintojų. Būdavo didelės iškilmės. Tačiau aš dėl savo užimtumo jo nepasveikinau. Kunigas labai užsigavo ir mane viešai pasmerkė. Dirbti pasidarė labai sunku...

Ferdinandas Jonauskas

Pasibaigus mokslo metams, Žeimelio mokyklos mokytojai sumanė nuvažiuoti ekskursijon į Rygą. Mokytojams ir moksleiviams vadovavo mokytojas Valiušaitis, kuris Rygoje buvo dirbęs. Rygoje aplankėme bažnyčias, muziejus, mokyklas, buvome teatruose, parodose, maudėmės Jūrmaloje. Aplankėme ir senovišką pilį prie Dauguvos, kurioje gyveno prezidentas Karlis Ulmanis. Prie pilies buvo didelis parkas, aukšta tvora su sargybiniais. Buvau kiek pavargęs, tai prisnūdau ant suoliuko, o kai atsibudau, mūsiškių jau nebuvo. Kai nuėjau prie vartų, buvau sulaikytas. Kol aiškinosi, praėjo visas mėnuo. Grįžęs į Žeimelį savo vietoje radau naują vargonininką, tad aš patraukiau į Kauną...

Kaltinėnai, 1938–1939 metai

1939 metais iš Kaltinėnų miestelio (dabar – Šilalės r.) Katalikų vyrų sąjungos skyriaus visuotiniame susirinkime išrinktas į konferenciją, kuri įvyko išvadotame Vilniuje. Buvome du kandidatai: aš ir vikaras kunigas Antanas Jakaitis, bet susirinkimas išrinko mane.

Atvažiuavęs į mūsų sostinę, susiradau Filharmoniją, kur Didžiojoje salėje tas renginys ir vyko. Koks buvo neapsakomas džiaugsmas po ilgos kovos pasijausti Vilniuje šeimininku. Kiek buvo išdainuota: „Ei, pasauli, mes be Vilniaus nenurimsim!“ Sugrįžau su didžiais išpučiais, visiems apie tai pasakojau. Tik nepagalvojau, kad dėl tokių balsavimo rezultatų man gali kliūti nuo to paties vikaro.

Kaltinėnuose išdirbau dvejus metus. Klebonas Mykolas Jankevičius buvo neapsakomai geras ir dosnus, valgiau su kunigu prie vieno stalo. Altarista kun. Stanislovas Aužbikevičius buvo pulkininko, kuris gyveno savo dvare, brolis. Buvo jau pagyvenę žmonės, dažnai ruošdavo iškilmės choristams ir muzikantams. Altarista gyveno parapijos name, jame gyvenau ne tik aš, bet ir varpininkė, našlė valytoja su suaugusia dukterimi. (Jau po karo seną kunigą Kaltinėnų stribai suėmė, subadė durtuvais ir įmetė į rūsį. Už jo populiarumą, ge-

Nukelta į 8 psl.

Laižuvos pavasarininkai ir bažnyčios choristai, 1927 m.

Žeimelio bažnytinis choras, 1932 m.

Nuotraukos iš Ferdinando Jonausko archyvo

MUZIEJININKĖ

ANELĖ BUTKUVIENĖ

**„Išnyksiu kaip dūmas, neblaškomas vėjo/
Ir niekas manęs neminės!/
Tiek tūkstančių amžiais gyveno, kentėjo, /O kas bent
jų vardą atspės?“ – rašė Maironis. Poetas
taip įvardijo ne tik savo, bet apskritai žmo-
gaus likimą, nes daugelio gyvenimai nu-
eina į užmarštį. Dažniausiai asmenys, su
fanfaronis garbinti esant jiems gyviems,
būna labai greitai pamiršami. O tylūs,
kuklūs, nepastebimi išėję iš gyvenimo su-
spindi nuveiktų prasmingų ir kilnių darbų
šviesa. Tokia asmenybė buvo muziejinin-
kė Elena Barščiauskaitė.**

Nepriklausomoje Lietuvoje

Elena Barščiauskaitė gimė 1909 m. lapkričio 4 d. Seinuose. Baigusi Marijampolės gimnaziją, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete ji išklausė visą filologijos skyriaus kursą. 1931 m. rugsėjo 15 d. Elena Barščiauskaitė pradėjo dirbti Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos Spaudos biuro (nuo 1938 m. – Spaudos departamentas) sekretore. Biuro, o vėliau departamento direktorė ir jos tiesioginė viršininkė buvo Magdalena Avietėnaitė. Darbas buvo labai atsakingas, nes Spaudos departamentas teikė informaciją užsienio valstybėms apie Lietuvos politinį, kultūrinį gyvenimą, publikavo informacinius straipsnius ir leidinius, rengė parodas užsienyje. Toks darbas reikalavo ne tik dalykinio išmanymo, bet ir išskirtinio kruopštumo, nes per jos rankas pereidavo absoliučiai visa medžiaga, kurią rengė departamentas. Darbą lengvino tai, kad Elena mokėjo vokiečių, lenkų, rusų, kiek silpniau – prancūzų ir latvių kalbas. Ji pelnė didelį savo tiesioginės viršininkės Magdalenos Avietėnaitės pasitikėjimą. Ji žinojo, kad visi Elenai patikėti darbai bus atlikti laiku ir be priekaištų. Kolegiški santykiai peraugo į asmeninę bičiulystę. Jas vienijo ne tik profesiniai reikalai, bet ir patriotizmas, skautiška veikla. Elena Barščiauskaitė buvo aktyvi Lietuvos skaučių seserijos veikėja, vyriausios Lietuvos skautininkės Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės (1886–1958) padėjėja. Apie jų bičiulystę liudija asmeniniame Kazimiero Galaunienės archyve saugoma Avietėnaitės fotografija su tokio turinio dedikacija: „Mano brangiai Elenutei, ištikimai bendražygei Ministerijoje, gerbiamai viršininkei skautijoje. Madelaine Avietėnaitė, 1937 m.–X–27 d.” Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijoje Elena Barščiauskaitė dirbo iki 1940 m. rugsėjo 15 d., ministerijos likvidavimo, kai jau keli mėnesiai Lietuvą buvo okupavusi SSRS.

Už kruopštų ir sąžiningą darbą bei skautišką veiklą Elena Barščiauskaitė buvo apdovanota Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino V laipsnio ordinu, Lietuvos Skautų sąjungos Lelijos, Latvijos Svastikos ordinais.

Darbas muziejuje

Prasidėjus sovietų, o vėliau nacių okupacijai, Barščiauskaitė dirbo mašininke, vertėja stiliste įvairiose įstaigose. 1943 m. sausio 1-ąją ji įsidarbino Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje sekretore. 1921 m. įkurtame muziejuje, kuriam nuo 1925 m. vadovavo garsus menotyrininkas, profesorius Paulius Galaunė (1890–1988), buvo sukaupta labai daug kultūros vertybių. Muziejus neapsiribojo vien tik eksponatų kaupimu, bet ir švietė provin-

cijos muziejininkus, padėjo jiems įsirengti ekspozicijas, leido katalogus, metraštį, rengė parodas ne tik muziejuje, bet ir užsienyje – Italijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Danijoje, Prancūzijoje. Muziejus kvietėsi užsienio šalių menininkus, jame vyko belgų, prancūzų meno parodos.

Nacių okupacijos metais muziejus savo veiklą turėjo gerokai apriboti. 1944 m., prasidėjus sovietinei okupacijai, muziejus buvo pavadintas Kauno Valstybiniu M. K. Čiurlionio dailės muziejumi. Okupantai iš esmės keitė visą kultūros vertybių ir jų saugojimo sampratą, tuo pačiu ir muziejaus veiklos pobūdį. Prasidėjo ideologinio teroro epocha, muziejiniai eksponatai turėjo šlovinti vadinamąją „liaudies valdžią”. Už ideologinį nepatikimumą iš direktoriaus pareigų 1949 m. buvo atleistas Paulius Galaunė, į jo vietą paskirtas dailininkas Petras Stauskas (1919–2003), tolerantiškas savo pavaldiniams, ideologiniam sovietinių funkcionierių spaudimui nelinkęs pasiduoti žmogus. Jam vadovaujant, atmosfera muziejuje buvo ypatinga, jame gavo darbą ne vienas politiškai nepatikimas, grįžęs iš lagerio ar tremties žmogus. Tai – Kazimiera Kairiūkštytė-Galaunienė, dailininkai Pranas Porutis, Adalbertas Nedzelskis, profesorius teisininkas Tadas Petkevičius ir kt. Mūsų Elenutė, kaip Barščiauskaitę meiliai vadino jos kolegos, buvo muziejaus siela. Visus šiuos žmones vienijo meilė pavergtai Tėvynei, gilūs patriotiniai jausmai.

Dauguma muziejaus eksponatų, ypač Lietuvos valstybingumo ženklai, buvo laikomi ideologiškai žalingais ir privalėjo būti sunaikinti. Muziejuje buvo didelė Lietuvos Respublikos ordinų ir medalių kolekcija, kurią 1940 m. iš Prezidentūros gavo P. Galaunė, taip pat saugoma Aleksandro Račkaus (1893–1965) iš JAV sukaupta kolekcija su Lietuvos valstybės atributika. Muziejininkams, pirmiausia jų vadovybei, reikėjo pasirinkti tokią taktiką, kad būtų galima kaip legendiniam Odisejui išlaviruoti tarp Scilės ir Charibdės. Elena Barščiauskaitė, turėdama didelę darbo Užsienio reikalų ministerijoje patirtį, pateikdavo racionalius sprendimus, būdavo pirmoji savo vadovų – P. Galaunės, o vėliau – P. Staucko patarėja. Dokumentuose, kuriuos ji rūpestingai tvarkė, buvo įrašyti

Elena Barščiauskaitė su bičiule Leokadija Benešiūnaitė ir šuneliu Kauku, 1976 m.

Elena Barščiauskaitė apie 1931 metus.

įtarimo nekeliantys pavadinimai. Taip dėžės su Lietuvos Respublikos (1918–1940) ordinais ir medaliais ilgus dešimtmečius „ilsėjosi” muziejaus saugyklų kampe kaip nereikšmingi eksponatai. Prasidėjus Atgimimui, muziejuje buvo surengta jų paroda, sulaukusi gausybės lankytojų. Tas pats buvo padaryta su visais ideologinį įtarimą keliančiais eksponatais. Tam buvo reikalinga drąsa ir ryžtas, nes žinant sovietmečio dvasią, darbuotojams grėsė politinės bylos. Taip M. K. Čiurlionio muziejuje buvo išsaugotos Lietuvos kultūros vertybės. Tuo tarpu kaimynystėje esančio Istorijos muziejaus direktorius J. Apuokas-Maksimavičius, vedinas ypatingo ideologinio uolumo, sunaikino daug vertingų muziejinių eksponatų iš Lietuvos istorijos.

Elena ir muziejaus vyr. fondų saugotojas Antanas Kebliūnas būdavo muziejaus darbuotojų kasmetinių vasaros atostogų išvykų organizatoriai. Keliaudavo sunkvežimiu, nes kitų transporto priemonių nebuvo. Taip muziejininkai aplankė Krymą, Kaukazą, kitas Tarybų Sąjungos vietas. Iš apsilankymo Kijeve muziejininkų atmintyje išliko kuriozinis įvykis. Lankantis Kijevo universiteto bibliotekoje, ekskursijai vadovavo pats bibliotekos direktorius. Jai pasibaigus, jis pasiūlė pateikti klausimus. Ekskursijos dalyvis Tadas Petkevičius uždavė klausimą iš LDK istorijos, rodantį gilią klausiančiojo žinias, tuo labai nustebindamas direktorių. Pasibaigus ekskursijai, jis vieno dalyvio paklausė, kokios Petkevičiaus pareigos muziejuje. Jam buvo atsakyta, kad jis dirba sargu. Tai buvo tiesa, nes kaip politkaliniui, jam, buvusiam VDU teisės profesoriui, nebuvo leista įsidarbinti kitose pareigose. Kijeviečio komentaras buvo toks: „Jeigu jau muziejaus sargas yra tokios kvalifikacijos, tad koks turi būti kitų muziejaus darbuotojų lygis...”

Už muziejaus sienų

Po darbo muziejuje Elena imdavosi kitokio pobūdžio veiklos. Visus okupacijos metus ji liko ištikima skautų judėjimo idėjoms. Jos gyvenimo credo ir toliau liko skautų šūkis „Dievui, Tėvynei ir artimui”. Barščiauskaitės bute reguliariai rinkdavosi Nepriklausomos Lietuvos laikų vyresniosios skautės, tarp kurių buvo Vladė Arminaitė, Marija Vizgirdaitė, Ramunė Skipitytė, Gražina Leonaitė, jauna skautė Leokadija Benešiūnaitė. Savo sueigose skautės paminėdavo visas reikšmingas Nepriklausomos Lietuvos datas, ypač iškilmingai – Vasario 16-ąją. Kai iš lagerių ir tremčių grįžo daugiau prieškario skaučių, jos prie šios veiklos prisijungė. Jeigu sovietinis saugumas būtų apie tai sužinojęs, joms visoms būtų grėsęs kalėjimas „už antisovietinę veiklą”

1944 m. vasarą sovietinei kariuomenei priartėjus prie Kauno, artima Elenos bičiulė ir kolegė Magdalena Avietėnaitė, tik su kuprine ant pečių, pasitraukė iš Lietuvos ir paliko visą užgyventą turtą – didelę biblioteką, baldus, rūbus ir kt. Jos bičiulė Elena pasiryžo viską gelbėti. Pirmiausia ji gelbėjo

Nukelta į 8 psl.

VARGONININKAS

Atkelta iš 6 psl.

rumą ir nebijojimą sakyti tiesos. – S. A. past.).

Su choru dalyvavome pavasarininkų Kražių kongrese. Tais laikais buvo dažnos ekskursijos. Dalyvavau Kauno rašytojų sąjungos ekskursijoje prie jūros, kuriai vadovavo Liudas Gira. Aplan-kēm Palangą, Klaipėdą, Nidą...

Kaltinėnuose gyvenimas vėl nuėjo sena vaga. Tik man buvo sunku jausti vikaro nepalankumą. Su pavasarininkų ir bažnyčios choru bei dūdų or-kestru važinėjom po aplinkines parapijas. Žmo-nėms patiko mūsų dainos, o Kražių kapelionas kun. Rimkus ir oficialią padėką išreiškė.

(Deja, medinė Kaltinėnų Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, prie kurios nusifotografavo choristai ir muzikantai, sudegė per 1986 metais kilusį gaisrą. 1988-aisiais į ramius Kaltinėnus atsikėlęs kun. Petras Linkevičius šį miestelį pakeitė. – S.A. past.).

Telšiai, 1941–1944 metai

1941 metų sausio pradžioje iš Barstyčių para-pijos kun. dr. Kazimiero Prialgausko (pokario poli-tinio kalinio) – Telšių kunigų seminarijos profeso-rius – kvietimu atsikėliau į Telšių Šv. Antano Pa-duviečio katedrą vargonininkauti. Katedros kle-bonu tuo metu buvo kanauninkas Justinas Juo-daitis JE, vyskupo Justino Staugaičio sūnėnas. Jis mane gerai priėmė, davė butą klebonijoje, su kuni-gais ir seminarijos profesūra maitinomės prie vie-no stalo, susitarėm, kad man atiteks kalėdojimo pajamos iš pusės miesto, kadangi Telšiuose buvo ir kita Švč. Marijos bažnyčia ir parapija. Soviet-mečiu rublis jau buvo nuvertėjęs, bet ir tų gauda-vo tik po kelis šimtus kas mėnesį. Žodžiu, buvau pagerbtas, pamaitintas, pamalonintas dėmesiu, ko visą gyvenimą man labai reikėjo. 1940 metais so-vietų valdžia Telšių kunigų seminariją uždarė. 1941 metų rudenį seminarija vėl atidaryta.

Tuo metu prie katedros buvo daug kunigų:

pats vyskupas J. Staugaitis, gene-ralvikaras prelatas J. Narjauskas, kancleris Kuodys, kan. dr. K. Olšaus-kas (pokario politinis kalinys), kun. dr. Antanas. Kruša (pokario politinis kalinys), prelatas Pr. Ramanauskas (pokario politinis kalinys), kanau-ninkas P. Maželis, kun. Vėlavičius (pokario politinis kalinys), altariaista kan. Janulaitis. Dėl to man buvo daug darbo ir teko kasdien groti Mi-šiose, giedoti, nes muzikas A. Jasi-nauskas tuo laiku katedroje jau ne-turėjo jokių pareigų, darbavosi su miesto chonais ir mokytojavo gimna-zijoje. Vėliau jis su šeima išsikėlė.

Karui dar neprasidėjus, man te-ko dirbti Telšių laikraščio „Žemaičių žemė“ redakcijos spaudos biuro eks-peditoriumi. Tad nuo ryto iki vakaro tek-davo išsiuntinėti laikraščius pre-numeratoriams. Teko rūpintis Šiaulių spaustuvė-je spausdinamomis knygomis ir kalendoriais. Tuo laiku „Žemaičių žemės“ redaktoriumi buvo Kazi-mieras Mockus, redakcijoje dar dirbo poetas Pra-nas Genys, Alkos muziejaus įkūrėjas ir direktorius rašytojas Butkų Juzė, mergina sekretorė ir aš. Ne-etatinio aktyvo buvo gerokai daugiau. Redakcijoje apsilanky-davo ir miesto inteligentai: banko direk-torius Domas Jurna, gimnazijos direktorius Jus-tinas Gedminas. Užeidavo ir paprasti žmogeliai pasiskūsti skriaudomis.

Prasidėjo karas, suirutės, buvo daug neteisy-bių. Kad ir žemaičių kankiniai, kurie kalėjo Telšių kalėjime, o karo pradžioje rusų buvo sušaudyti Rainių miškelyje, 3 km atstumu nuo Telšių. Atėję vokiečiai atkasė nužudytų lavonus, jų kūnai buvo sudėti į karstus ir iškilingai palaidoti. Pamenu, buvo 85 karstai katedroje, daug žmonių juos lydė-jo į kapines. Buvo atspausdinta knyga „Žemaičių kankiniai“, kurią platinome. Apie šį baisų įvykį sužinojo visa Lietuva.

Bažnyčios turtą stengėmės apsaugoti nuo iš-grobstymo, nes šalia mūsų gyveno vokiečių karei-viai, tiesa, pakankamai tvarkingi. Aš tada susir-

Žeimelio vaikų choras prie bažnyčios vargonų su vargonininku F. Jo-nausku, 1932 m.

gau sunkiu smegenų uždegimu, tik per stebuklą likau gyvas. Greitai vedžiau Domą Poškaitę, su kuria draugavau ištisus šešerius metus. Tuo metu katedros klebonu tapo kun. Pilipavičius, nes mirė vyskupas Justinas Staugaičius, o vyskupijos valdy-toju buvo paskirtas buvęs klebonas J. Juodaitis. Kunigas Pilipavičius vargonininkauti pasikvietė vargonininką iš antros Telšių bažnyčios Petrą Dušinską. Aš netekau darbo ir buto. Liko darbas tiktai redakcijoje, sumažėjo uždarbis, jau buvau vedęs, tai redakcijos ir spaudos platinimo tarny-bos pavedimu po aplinkinius kaimus ir miestelius platinau laikraščius bei žurnalus. Darbas buvo nelengvas. Važinėjau į Varnius, Plungę, Alsėdžius, Sedą, Luokę, Tryškius, Žarėnus. Vokiečiai išsivežė dalį mano daiktų, nuotraukų, užrašų, nuotraukų, tai teko verstis per galvą. Apsigyvenau stambaus ūkininko Stanislovo Kelpšos namelyje Respub-likos gatvėje. Gyvenimas buvo sunkus... Kita bėda – patekau į sąrašus priverstiniam darbui Saksoni-joje. Žmona jau buvo neščia, tad teko nešdintis iš Telšių. Su kan. J. Juodaičio rekomendacija 1944 m. vasarą išvažiavau į Lenkimus, o iš ten – į Yla-kius... □

MUZIEJININKĖ

Atkelta iš 7 psl.

bibliotekos knygas, nes žinojo, su kokia meile Avietėnaitė jas kaupė ir vertino. Be to, jei biblio-teka būtų susidomėję sovietiniai pareigūnai, ji bū-tų sunaikinta. Toks likimas pokario metais ištiko ne vieną biblioteką. Barščiauskaitė pasikvietė į talką muziejaus darbuotoją Rimutę Jablonskytę (būsimąją garsią archeologę, habilituotą mokslų daktarę, profesorę). Abi moterys, nebodamos pavo-jų, o jie tykojo ant kiekvieno kampo, ratukais iš Žaliakalnio suvežė visas bibliotekos knygas į muziejų. Tai buvo labai rizikingas sumanymas, bet kitos vietos, kur būtų galima saugiai paslėpti knygas, nebuvo. Muziejaus direktorius Paulius Galaunė tam pritarė. Elena visose Avietėnaitės bibliotekos knygose iškirpo jos autografus, dedika-cijas, kad nebūtų atpažįstama, kieno nuosavybė jos buvo. Knygos buvo sudėtos muziejaus biblio-tekos spintose, antroje eilėje, kad nesimatytų ir niekam nekiltų jokio įtarimo. Baldus, kitus ver-tingus daiktus Barščiauskaitė išslapstė pas pati-kimus žmones, kai ką priglaudė pas save, su min-timi, kad kai bičiulė netrukus grįš, ji viską galės atsiimti. Niekas netikėjo, kad sovietinė okupacija truks ilgus dešimtmečius.

Paslėptieji daiktai pasitarnavo kilniam tiks-lui. Magdalenos Avietėnaitės sesuo Izabelė buvo ištekėjusi už garsaus prieškarinio visuomenės ir kultūros veikėjo, žurnalisto, „Lietuvos aidą“ re-daktoriaus Valentino Gustainio (1896–1971). Gus-tainiai augino du mažamečius vaikus – dukrą Va-lentiną ir sūnų Gediminą. Šeima į Sibirą buvo iš-tremta 1941 m. birželį. Kaip ir visų Sibiro tremti-nių, jų gyvenimo sąlygos buvo pasibaisėtinos, šei-ma badavo. Kai Gustainiams atsirado galimybė

rašyti laiškus į Lietuvą, jie pradėjo susirašinėti su Sofija Čiurlioniene-Kymantaite. Ji skelbėsi esanti giminaitė (dėdienė), nes kitaip nebūtų galėjusi pa-laikyti ryšių. Barščiauskaitė, gerai pažinojusi Čiurlionienę iš prieškarinio skautiškos veiklos, iš jos sužinojo, kad Gustainiai gyvi ir atsišaukė iš Sibiro pragarų. Abi moterys ryžosi padėti. Elena arba pati parduodavo komise Avietėnaitės daiktus, ar-ba tai darydavo Sofija Čiurlionienė. Už gautus pi-nigus moterys pirkdavo maisto produktus ir siųs-da-vo siuntinius, kartais į siuntinius įdėdavo ir Avie-tėnaitės daiktų. Valentinos Gustainytės liudijimu, „podės (taip ji vadino savo krikšto mamą Magda-leną Avietėnaitę) daiktai, S. Čiurlionienės ir E. Barščiauskaitės rūpestis išgelbėjo mums gyvybę.”

Kai Gustainiai grįžo iš tremties, Avietėnaitės baldai ir kiti likę daiktai Barščiauskaitės iniciaty-a buvo grąžinti Gustainiams. Ta proga Valentinas Gustainis laiške Barščiauskaitei, saugomame p. K. Galaunienės archyve, dėkodamas, rašė:

*Brangi ir mylima Elenute,
Žodžiais sunku išreikšti tuos jausmus, kurie sukyla mums susitinkant arba man prisimenant Jus, Jūsų tokią kilnią ir skaidrią sielą. Daug gy-venime esu sutikęs kilnių, taurių lietuvių pasi-ryžusių ir ištvermingų, bet jų tarpe Jūs, turbūt, esate pirmoje vietoje. Didžiai vertingos jūsų dova-nos mums materialine prasme, bet dar didesnė jų vertybė idealinėje plotmėje, kai įvertini jų kilmę ir visas tas peripetijas, per kurias jos atėjo. Su jomis mes gavome Jūsų taurios sielos dalį, kuri mano egzistenciją nuskaidrino iki mirties. Man Jūs ta-pote labai artimas žmogus, kilnios moters idea-las, nes Jūsų poelgiai glūdi ne materialinėje, bet idealinėje plotmėje.*

Būtų banalu reikšti jums padėką, kad ir labai rinktiniais žodžiais, nes jūsų aktai ne dėkingumo sumetimais padiktuoti, bet yra vaisius tos aukš-čiausios žmogaus moralinės vertybės, kurią Kan-

tas apibūdino kaip „Kategorrisches Imperativ”, kuri yra visų vertybių viršūnėje.

Jaučiuosi laimingas, kad brangūs materiali-niai daiktai savo keliu man nuolat bylos apie mo-terį žmogų, kurioje taip ryškiai yra išikūnijęs tas moralinis kategorinis imperatyvas, kuris žmogų vainikuoja.

Bučiuoju

Valentinas

1957 m. gegužės m. devintą dieną

Avietėnaitės bibliotekos knygos dar keliolika metų buvo muziejaus prieglobstyje. Elena Barš-čiauskaitė muziejuje dirbo 21 metus, iki išėjimo į pensiją 1964 m. Atsisveikindama su darbovieta, ji pavedė globoti Avietėnaitės bibliotekos knygas Valerijai Čiurlionytei-Karužienei (1886–1982). Ve-lykiniame sveikinime Valerija Čiurlionytė-Karu-žienė 1975 m. balandžio 9 d. Barščiauskaitei rašė: „Jums besiruošiant į pensiją, Jūs palikote man laikinam saugojimui Avietėnaitės knygų – (nema-žai). Šiandieną jums reikia kur tai pastovią suras-ti vietą? – Prašau tarti savo žodį, nes skaitau, kad be Jūs negaliu nieko savo valia padaryti? Reika-las neatidėliotinas – kaip turėčiau pasielgti?” (K. Galaunienės archyvas).

Neilgai trukus sprendimas buvo priimtas ir Valentinui Gustainiui buvo perduota Magdalenos Avietėnaitės biblioteka. Ji iškeliavo į Griškabūdį, kur po tremties gyveno Gustainių šeima. Bibliote-kos istorija tuo nesibaigė. 2001 m. Valentina Gus-tainytė padovanojo savo tetos knygas M. K. Čiur-lionio muziejui. Elenos Barščiauskaitės nuo sunai-kinimo išgelbėta biblioteka rado nuolatinį prie-globstį ten, kur ji daug metų buvo slepiama. Bib-liotekos klajonės patvirtino romėnų teiginį, kad ir knygos turi savo likimus.

Išėjusi į pensiją Elena Barščiauskaitė išvažia-vo gyventi į Marijampolę. Mirė 1980 m. spalio 23 d., palaidota Kaune, Jonučių kapinėse. □